କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ଗଳ୍ପ ଜଗତରେ ମଣିଷ ଓ ମାନବିକତା

ଜ୍ୟୋତିରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି

ସାରାଂଶ :

ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ଜଗତର ମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ୟ ରୂପକାର କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ମାଟି ଓ ମଣିଷର କଥାକାର । ମଣିଷ ଭିତରେ ଅନାବିଳ ଆପଣାପଣ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ସେ ଦେବତାସ୍ତରକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ତାଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟ ପାଠକଙ୍କୁ ଉରସାଦିଏ । ତାଙ୍କ ଗପଗୁଡ଼ିକରେ ସାଧାରଣ ମଣିଷକୁ ନାୟକତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିବାପାଇଁ ଥାଏ ଏକପ୍ରକାର ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା । ମୁଖ୍ୟତଃ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଆଧାରିତ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପ ସମୂହ ଯେଉଁ ମାନବୀୟ ସଂବେଦନର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଲେଖେ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ ।

ବୀଜଶବ୍ଦ : କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ଗଳ୍ପ - ମାନବୀୟ ସଂବେଦନାର ସାନ୍ଦ୍ରସ୍ୱର ।

ଜୀବନକୁ ଭଲପାଇଲେ ହିଁ ଜୀବନର ରହସ୍ୟକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଇଚ୍ଛାହୁଏ। ସେହି ଇଚ୍ଛା ଯେତିକି ଯେତିକି ନିବିଡ଼ରୁ ନିବିଡ଼ତାର ହୋଇ ଯାଉଥାଏ, ସେତିକି ସେତିକି ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଅସହାୟତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜୀବନ ଆପଣା ଆପଣାର ମନେ ହେଉଥାଏ। ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ନିଜ ଜୀବନ ଭିତରେ ଯେମିତି ମିଳିଯାଏ ଅଗଣିତ ନରନାରୀଙ୍କ ଜୀବନ । ଗୋଟାଏ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଭାବ ବିନ୍ଦୁରେ ଅଭିଷେକ ହୁଏ ମଣିଷର । ସେଠି ଉଦ୍‌ଗୀତ ହୁଏ ମାନବିକତାର ମୁଗ୍ଧ ଗାୟତ୍ରୀ । ସେଠି ଘୃଣା ନଥାଏ, କପଟତା ନଥାଏ; ନଥାଏ ମଧ୍ୟ ଛଳନା ଓ ପ୍ରବଞ୍ଚନା। ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଯାଏ ସଂପର୍କର ସେତୁ ବନ୍ଧନ । ସେହିଠାରେ ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ବନ୍ଧୁତା ଓ ମାନବିକତା ଯେପରି ହୋଇଯାଏ ଏକ ପରମ ତତ୍ତ୍ୱ । କଣ୍ଟକିତ ଓ ବନ୍ଧୁରିତ ବାସ୍ତବତା ଉପରେ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ହୋଇଉଠେ ଆଦର୍ଶବାଦ । କଥାକାର ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପରେ ଗଳ୍ପକାର କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଆଧାରରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଗଳ୍ପ।

୧୯୨୦ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବର ତିନି ଦଶନ୍ଧିର ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ, ରାଜନୀତିକ ଓ ମାନବିକ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି। ଏହି ସମୟସୀମା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଭିତରେ ରେଖାପାତ କରିଛି ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ଡ଼ଭାର ଅଞ୍ଚଳର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ, ଉତ୍ତର-ବାଲେଶ୍ୱରର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଦେଶପାଇଁ ଆତ୍ମ ବଳିଦାନ କରିବାର ସଂକଳ୍ପ, ଜମିଦାର ଓ ମହାଜନମାନଙ୍କର ଶୋଷଣ, ବିଧବା-ସମସ୍ୟା, ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଓ କାଳିମାଟି ଯାତ୍ରୀ ଶ୍ରମିକର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଓ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ ସଂଘର୍ଷ ଇତ୍ୟାଦି । ଏହିସବୁ ଘଟଣା ପ୍ରବାହ ସହିତ ଗାନ୍ଧିବାଦ, ମାର୍କସବାଦ, ଫ୍ରଏଡ଼ଙ୍କ ମନୋବିଜ୍ଞାନତତ୍ତ୍ୱ, ରବୀନ୍ଦ୍ରିକ ମାନବ-ବନ୍ଦନା ଓ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଆନ୍ଦୋଳନ ଇତ୍ୟାଦି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ-ବୃତ୍ତରେ ଗଭୀର ରେଖାପାତ କରିଥିଲା। ତତ୍ତ୍ୱଦିଗରେ ଯଦିଓ ସେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଚେତନାରୁ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ବା ମାର୍କସ୍‌ବାଦୀ ଚେତନା ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇଛନ୍ତି, ମୁଖ୍ୟତଃ ମାନବିକ ଚେତନା ପ୍ରତି ସେ

ଯୋଗାଯୋଗ :
ଜ୍ୟୋତିରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି, ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ
ବହୁଗ୍ରାମ ଜୁନିଅର କଲେଜ,ବହୁଗ୍ରାମ, କଟକ
E-Mail ID: jyotimohanty1993@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-1691-9229

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୩.୬.୨୦୨୪	୭.୭.୨୦୨୪	୧୫.୭.୨୦୨୪	୧.୮.୨୦୨୪

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ମହାନ୍ତି, ଜ୍ୟୋତିରଞ୍ଜନ., ୨୦୨୪ । **କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ଗଳ୍ପ ଜଗତରେ ମଣିଷ ଓ ମାନବିକତା ।** ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ । ଭାଗ :୧୦, ସଂଖ୍ୟା : ଙ, ପୃଷ୍ଠା :୧୮-୨୪ ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13619467
Article No - BPPP00214

ଆଜୀବନ ରହିଛନ୍ତି ଅନୁରକ୍ତ । ସେହି ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନା ଓ ସହାନୁଭୂତି ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ କରିଛି ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ । ଆପଣା ଘରେ, ଗ୍ରାମରେ, ଚାକିରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ସେ ଯେଉଁସବୁ ଅନୁଭୂତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ସେସବୁ ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ସମୟର ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଆନ୍ତରିକ ଅନୁଭବ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟପର୍ବରେ (୧୯୨୦-୧୯୫୦) ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ କଥାକାରର ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଛି ଓ ସେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଛନ୍ତି, 'ମାଟିର ମଣିଷ', 'ମୁକ୍ତାଗଡ଼ର କ୍ଷୁଧା', 'ଅମରଚିତା', 'ଲୁହାର ମଣିଷ', 'ଆଜିର ମଣିଷ' ପରି କେତୋଟି ଉପନ୍ୟାସ ଏବଂ 'ଦ୍ୱାଦଶୀ', 'ରାଶିଫଳ', 'ଶେଷରଶ୍ମି', 'ମୋ କଥାଟି ସରିନାହିଁ', 'ସାଗରିକା', ଆଦି ଗଳ୍ପ ପୁସ୍ତକ ଦ୍ୱାରା।

କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କ ଗଳ୍ପ ଜଗତରେ ମଣିଷ ହେଉଛି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ। ମଣିଷ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପରେ ହୋଇଛି ଏକମାତ୍ର ବିଷୟ (Subject) ଓ ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ସାଜିଛି ଚରିତ୍ର (Character)। ଯଦିଓ କେତେକ ଗଳ୍ପରେ ମାନବେତର ଚରିତ୍ର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି, ସେସବୁ ହୋଇଯାଇଛି ସେହି ମଣିଷ ଚରିତ୍ରର ଶବ୍ଦମୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନା। ଗଳ୍ପର ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ମଣିଷ ହୋଇଛି ପ୍ରଧାନ। ମଣିଷର ଅଙ୍ଗରେ ଗଳ୍ପର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ହୋଇଛି ସ୍ନାତ ଓ ସୁନ୍ଦର। ସେହି ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ଅଛି, ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଅଛି, କରୁଣା ଅଛି, ହୃଦୟବା ଅଛି, ସ୍ମୃତି ଅଛି; ଅଛି ମଧ୍ୟ ମାନବୀୟ ସଂପର୍କର ସେତୁବନ୍ଧନ । ଶୋଷଣ ଅଛି, ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅଛି, ଅସହାୟତା ଅଛି, ପୈଶାଚିକତା ଅଛି, ଉପଭୋଗୀ ଆକାଂକ୍ଷା ଅଛି; ଅଛି ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ, ଅନ୍ୟର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ବଳିଦାନ କରିବାର ସ୍ପୃହା, ଅନ୍ୟାୟ ଅବିଚାର ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର ଇଚ୍ଛା । ପରିବାର ବୃତ୍ତର ମାଆ, ବାପା, ପୁଅ, ଝିଅ, ସ୍ୱାମୀ, ସ୍ତ୍ରୀ, ଦିଅର-ଭାଉଜ, ଭାଇ-ଭଉଣୀ, ଯେମିତି ଗଳ୍ପର ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ଚିତ୍ରିତ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାମାଜିକ ବୃତ୍ତର ଜମିଦାର,ସାହୁକାର, ମହାଜନ, ରେଲ୍ କର୍ମଚାରୀ, ପୋଲିସ୍ କର୍ମଚାରୀ, ଦାଦନ ଶ୍ରମିକ, କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟର, ଇଂରେଜ ସାହେବ, ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ, ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ, ଅବଧାନ, ଓକିଲ, ସାପୁଆ କେଳା, ଗାଁର ସାଧାରଣ ମଣିଷ, ବିଧବା, ବୃଦ୍ଧ, ବୃଦ୍ଧା, ଛୋଟପିଲା, ପଙ୍ଗୁ ଆଦି ମଧ୍ୟ ରୂପାୟିତ । ଏପରି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନେଇ କାଳିନ୍ଦୀ ଗଳ୍ପଜଗତ ନିର୍ମିତ। ପୁନଶ୍ଚ ସେହି ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି କୁକୁର, ହରିଣ, ବିଲେଇ, ଚଢ଼େଇ ଇତ୍ୟାଦି କେତେକ ଜୀବଜନ୍ତୁ। ନଗର ଜୀବନର କଥା କେତୋଟି ଗଳ୍ପରେ ଥିଲେ ହେଁ ଗ୍ରାମ୍ୟଜୀବନ ଓ ଗ୍ରାମୀଣ-ମାନସିକତା ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି । ସେହିପରି ଜମିଦାର, ମହାଜନ, ବଡ଼ ଅଫିସର, ଓକିଲ ଇତ୍ୟାଦି ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ମଣିଷ ଗଳ୍ପରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ; ବିଶେଷତଃ ନିମ୍ନବିତ୍ତ ମଣିଷ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଗଳ୍ପର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେହି ମଣିଷମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଓ ସଂକଟ ଯେପରି ହୋଇଛି ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ତର୍ବାଣୀ । ମଣିଷମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାକାର ସମ୍ପର୍କ ଯୋଡ଼ୁ ଯୋଡ଼ୁ ମନେ କରିଛନ୍ତି ସତେ ଯେମିତି ସେ ନିଜ ଭିତରର 'ମୁଁ' ଟିକୁ ଜାଣିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେହି 'ମୁଁ'ରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ ହୋଇଯାଉଛି । 'ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ' ଗଳ୍ପରେ ସେ କହିଛନ୍ତି – "ପଶ୍ଚାତ୍‌କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇଲେ ସଂସାର ପଟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଆଜି ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ରଭଳି ଝୁଲୁଛି । ପୁତ୍ର, ଜାମାତା, ଛାତ୍ର, ଖେଳୁଆଡ଼, ଦେଶସେବକ, ସୁବକ୍ତା, ଗାୟକ, କିରାନି, ମାଷ୍ଟର, ଅଭିନେତା, ପିତା, ପିତାମହ ଇତ୍ୟାଦି, ଏହା ବାଦ୍ ଜ୍ଞାତସାରରେ ଅବା ଅଜ୍ଞାତରେ କେତେ ବନ୍ଧୁ ପରିଚିତ ପ୍ରିୟଜନଙ୍କୁ ମୋ ନିଜର କରିନେଇଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନିଜେ କ'ଣ ? ଉତ୍ତର କେବଳ ମିଳୁଛି – ମୁଁ, ମୁଁ । ମୁଁରେ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ଓ ମୁଁରେ ହିଁ ଶେଷ ।" (କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଗଳ୍ପ ସମଗ୍ର, ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ, ପୃଷ୍ଠା-୨୬୮)

ଗାଳ୍ପିକ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗଳ୍ପ 'ଆତ୍ମକାହାଣୀ' ୧୯୨୦ ମସିହା 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ବିଧବା ବିବାହ ସଂପର୍କରେ ଏହା ଏକ ମାର୍ମିକ ଆଲେଖ୍ୟ । ସାତବର୍ଷ ବୟସର ସୁଷମାକୁ ବିବାହ କରାଇଦିଆଗଲା ପଇଁଚାଳିଶ ବର୍ଷର ବାତ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ତୃତୀୟ ପକ୍ଷର ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ । ଯୌବନପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ତାହା ହେଲା ପୁନର୍ବିବାହ ଓ ସେ ହେଲା ଏକକାଳୀନ ତିନୋଟି ସନ୍ତାନର ଜନନୀ । ଏହା ପରେ ପରେ ରୁଗ୍ଣ ସ୍ୱାମୀର ହେଲା ମୃତ୍ୟୁ । ନବଜାତ ସନ୍ତାନମାନେ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେ । ଏଥର ସୁଷମାର ଜୀବନ ହେଲା ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ । ତାର ନାରୀତ୍ୱ ହେଲା ବିଡ଼ମ୍ବିତ । ତା'ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିଛି ସଂସ୍କାରକାମୀ ଯୁବକ ନବୀନ । ସୁଷମାକୁ ସେ ବିବାହ କରି ଗାଁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସିଛି । କାରଣ ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଧବା ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ ହେଁ ବିଧବାର ବିବାହ ହୋଇପାରିନାହିଁ । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ବିଧବା ବିବାହ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ସତ କିନ୍ତୁ ଗାଁରେ ରଖିପାରିନାହାନ୍ତି । ନବୀନ ଚିଠି ମାଧ୍ୟମରେ ବନ୍ଧୁ କିଶୋରକୁ ଜଣାଇଛି ତାର ମନର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସଂପର୍କରେ । ପତ୍ରଧର୍ମୀ ଏହି ଗଳ୍ପ ଶୈଳ୍ପିକ ମୂଲ୍ୟ ଗୌଣ ହେଲେହେଁ ସେ ସମୟର ସାମାଜିକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାର ଓ କୁସଂସ୍କାର ବିରୋଧରେ ଏହା ଏକ ପ୍ରତିବାଦ । 'ରୁଦ୍ରାକ୍ଷ' (୧୯୩୨), 'ନିୟତିର କ୍ରୀଡ଼ା' (୧୯୨୫) ମଧ୍ୟ ବିଧବା ସମସ୍ୟା ଆଧାରିତ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ଗଳ୍ପ । ଏପରି ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖକ ବିଧବାର ଦୁଃଖ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ରୂପାୟନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାରୀ ମୁକ୍ତି ଓ ନାରୀ ସ୍ୱାଭିମାନ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସୂଚାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ବୃଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥାରେ ପୁରୁଷ କନ୍ୟା ସ୍ଥାନୀୟ ଝିଅକୁ ବିବାହ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁଖ ଲାଭ

କରୁଥିଲା ବେଳେ ବାଲ୍ୟବିଧବା ହୋଇଥିବା ନିଜର କନ୍ୟାପ୍ରତି ଆଦୌ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରେନାହିଁ । କେତେକ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଏପରି ଯୁବତୀକୁ ବିବାହର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ ଉପଭୋଗ କରେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ । ଯେତେବେଳେ ଯୁବତୀ ଗର୍ଭ ଧାରଣକରେ ସେତେବେଳେ ସେହି ଯୁବକ ତାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରେ । ତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଏନାହିଁ । ବରଂ ସେହି ଯୁବତୀକୁ ପାପିନୀ ଓ କଳଙ୍କିନି କହେ । ସମାଜ ତା'ର ନାରୀତ୍ୱର ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ନ ବୁଝି ତା' ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବସେ । ସେହି ଯୁବତୀ ସନ୍ତାନଟିଏ ଜନ୍ମଦେଇ ନିଜ ହାତରେ ଗାତଖୋଳି ପୋତିଦିଏ । ତା'ର ମାତୃତ୍ୱ ହୁଏ ବିଡ଼ମ୍ବିତ । ସେ ଗାଁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଏ । ସେ ହୋଇଯାଏ ପାଗଳିନୀ । ଲୋକେ ତାକୁ ଦେଖି ଟେକା ପକାନ୍ତି, ପରିହାସ କରନ୍ତି । ସେ କିନ୍ତୁ ସବୁ ସହେ । ଅତୀତର ସ୍ମୃତିକୁ ଖୋଜେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ପାଏନାହିଁ । ନୀରବରେ କେବଳ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଅସହାୟତା ଅନୁଭବ କରେ । 'ନିୟତିର କ୍ରୀଡ଼ା' ଏହିପରି ମାନବିକ ଭାବ ଚେତନାକୁ ନେଇ ରଚିତ ଏକ ଗଳ୍ପ ।

ଗାଳ୍ପିକ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ, ନାରୀ ଅଧିକାର ସଂପର୍କରେ ବେଶ୍ ସଚେତନ । ତେଣୁ 'ଶେଷରଶ୍ମି' ଗଳ୍ପରେ କଥାକାର ଗଳ୍ପନାୟକ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜେ ହିଁ କହନ୍ତି ଯେ ନାରୀ ସଦା ନାରୀ । ସେ ବୃଦ୍ଧା ନୁହେଁ, ପୌଢ଼ା ନୁହେଁ, ଯୁବତୀ ନୁହେଁ; କେବଳ ହିଁ ନାରୀ, ଚିରନ୍ତନୀ ନାରୀ । ତେଣୁ କହିବାର ତା'ର ଅଧିକାର ଅଛି; ଅଛି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାୟ ବିରୋଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବାର ଅଧିକାର । ସେହି ଅଧିକାର ହେଉଛି – "ପୁରୁଷ ଉପରେ ନାରୀର ଅଧିକାର, ପାପ ଉପରେ ପୁଣ୍ୟର ଅଧିକାର, ମୃତ ଉପରେ ଅମୃତର ଅଧିକାର, ଦେହ ଉପରେ ପ୍ରାଣର ଅଧିକାର, ମନ ଉପରେ ଜ୍ଞାନର, ଇର୍ଷା ଉପରେ ପ୍ରେମର ।" (ପୃଷ୍ଠା-୬୯) ଏହି ସାମାଜିକ ସଚେତନତା ଯୋଗୁ ହିଁ ଗାଳ୍ପିକ ନାରୀକୁ ଉପଭୋଗର ସାମଗ୍ରୀ ନ କରି ତାର ଅଧିକାର ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଜଣାଇବାକୁ ଉକ୍ତ ଗଳ୍ପରେ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଅଛନ୍ତି । 'ଧୂଳି' ପରି ଏକ ଗ୍ରାମୀଣ ପରିବେଶଭିତ୍ତିକ ଗଳ୍ପରେ ଲେଖକ ବାଉରି କନ୍ୟା ଉପରେ ଧୂଳି ସ୍ୱାଭିମାନ, ସ୍ୱାଧିକାର ଓ ଜୀବନସାଥୀ ବାଛିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ଧୂଳି ବିବାହ କରିଥିଲା । ତାର ସ୍ୱାମୀ କଲିକତାକୁ ଯାଇ କୌଣସି ଏକ ନାରୀର ମୋହରେ ପଡ଼ି ଆଉ ଘରକୁ ଆସିଲାନାହିଁ ଧୂଳି ସବୁକଥା ଲୋକ ମୁଖରୁ ଶୁଣେ; କିନ୍ତୁ ଆଦୌ ବିବ୍ରତ ହୁଏନାହିଁ ନିଜେ ମୂଲଲାଗି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରେ । କାହାରି ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ବା ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ ପ୍ରତି ତାର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନଥାଏ । ତାକୁ ଯଦି କେହି କହେ ଯେ ତା'ର ସ୍ୱାମୀ କଲିକତାରେ ଖାନିକୀଟାଏ ରଖିଚି, ସେ ଉତ୍ତର ଦିଏ – "କାହିଁକି ଅନେଇ ବଇଥିବି ବା, ମତେ କ'ଣ ଘଇତା ମିଳୁନାହାନ୍ତି କି ? ସେ ଭାତୁଆଟା ଥିଲେ କେତେ, ମଲେ କେତେ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୭୩) ପୁଣି କେହି ବୟସ୍କା ନାରୀ ତାକୁ ତାର ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ସେ କହେ – "ଘଇତା ନଥିଲେ ମୋ ପେଟ କ'ଣ ଅପୋଷା ରହୁଚି କି ମାଉସୀ ? ମୋର ଚାରି ବାହା ଥେବାଯାକେ ଦି'ବେଳା ମତେ ଦି'ମୁଠା ଖାଇବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁକି ?" (ପୃଷ୍ଠା-୭୩) ଧୂଳିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନା ଯୁବତୀ । ଘରେ ଏକୁଟିଆ କେତେ ଲୋକ ତାକୁ ଅନାନ୍ତି, ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ କରନ୍ତି, ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାନ୍ତି, ସେ ସବୁ ଶୁଣେ ନୀରବ ରହେ । ନୀରବତା ଭିତରେ ତା'ର ନାରୀତ୍ୱ ଚାହେଁ କୌଣସି ଏକ ସମର୍ଥ ପୁରୁଷକୁ ଆପଣେଇ ନେବାପାଇଁ । ତା' ପାଖକୁ ଆସେ ଗାଁର ଯୁବକ ନାଥିଆ । ତାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବଦିଏ । ଧୂଳି କିନ୍ତୁ ତା' ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହୁଏନାହିଁ । କାରଣ ସେ ଜାଣେ ଯେ ନାଥିଆ କର୍ମକୁଣ୍ଠ । ଧୂଳି ଅଗାଧୁଆକୁ ଆପଣେଇ ନେଇଛି ଓ ତାକୁ ବିବାହ କରିଛି । ଏହି ଗଳ୍ପରେ ଶ୍ରମଜୀବୀ ଯୁବତୀର ସ୍ୱାଭିମାନ ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟବୋଧ । ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କର 'ଦ୍ୱିତୀୟା ଚାନ୍ଦ' ଗଳ୍ପଟି ସେ କାଳର କୃଷକ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟର ରଚନା । ଏଥିରେ ଜମି ମାଲିକଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥକୈନ୍ଦ୍ରିକ ମନୋଭାବ ଯେପରି ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ସେହିପରି ଭୂମିହୀନ ଶ୍ରମିକର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିଷ୍ଠା ଓ ଭୂମି କରି ହାତଚାଷ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ ସୂଚିତ । ଶାଶୁ ବୋହୁର ସଂଘର୍ଷ ଓ ସେଥିରେ ପୁତ୍ରର ନୀରବତା ଏହି ଗଳ୍ପକୁ ମଧ୍ୟ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ କରିଦେଇଛି । ଗାଳ୍ପିକଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଏକ ସାମାଜିକ ଗଳ୍ପ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାତ୍ରୀ' । ୧୯୨୦ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ କାଳିମାଟି, ଆସାମ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଦାଦନ ଶ୍ରମିକ ହୋଇଯାଉଥିବା ମଣିଷଙ୍କର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶାକୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେଜଣ ଗାଳ୍ପିକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି କେତେକ ଗଳ୍ପ । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ । ମହାଜନର ଋଣ ପରିଶୋଧ କରିନପାରି, ତରୁଣୀ ପତ୍ନୀ ଗୁଞ୍ଜର ଓ ବୃଦ୍ଧା ମାଆକୁ ଘରେ ଛାଡ଼ି ସୁଜନ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇଛି। ସେଠାରେ ସେ ମୋଟିଆ କାମ କରିଛି । ରୂପଜୀବୀଙ୍କ ମୋହରେ ପଡ଼ି ଘରକୁ ଆସିନାହିଁ । ମାଆର ହୋଇଛି ମୃତ୍ୟୁ । ଗୁଞ୍ଜର ମଧ୍ୟ ଦଶବର୍ଷ ଅପେକ୍ଷା କରି ଅନ୍ୟତ୍ର ବିବାହ କରିଯାଇଛି । ଅବଶେଷରେ ସୁଜନ ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଇ ଫେରିଛି ଗ୍ରାମକୁ । ତାର ପତ୍ନୀ ଓ ମାଆକୁ ସେ ଆଉ ପାଇନାହିଁ । ଝିଅ ମଧ୍ୟ ମହାଜନ ନିଲାମ କରି ନେଇଯାଇଛି । ତାର ଜୀବନ ହୋଇଛି ବେଦନାର୍ତ୍ତ, ମାତ୍ର ସେ ଆଉ କିଛି କରିପାରିନାହିଁ 'ଜୟହିନ୍ଦ୍' ଗଳ୍ପ ବାହାରକୁ ଭଦ୍ର ଖୋଳ ପିନ୍ଧିଥିବା ମଣିଷ ଭିତରେ ଯେ କେତେ ନାରକୀୟ ଓ ଲମ୍ପଟ ତାହାର ଏକ ମାର୍ମିକ ଚିତ୍ର । ଏହି ଗଳ୍ପରେ ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ଦେଶରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯାଇଥିଲା ବେଳେ ଘରେ ଥିବା ତାର ସୁନ୍ଦରୀ ପତ୍ନୀ ନୂପୁରୀକୁ ଉପଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ବର୍ଷୀୟାନ୍ କାନ୍‌ଗୋଇବାବୁ ତା' ପାଖକୁ ଆସିଛି । ମାତ୍ର, ନୂପୁରୀର

ନାରୀତ୍ୱ ତୀବ୍ର ପ୍ରତିରୋଧ କରିଛି ଲମ୍ପଟ କାନଗୋଇଙ୍କୁ । ନୂପୁରୀଠାରୁ ମାଡ଼ଖାଇ ସେ ଫେରିଯାଇଛନ୍ତି । ନାରୀର ସ୍ୱାଭିମାନ ଓ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଏହି ଗଳ୍ପରେ ଲେଖକ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । 'ସାବିତ୍ରୀର ଦୁଃଖ' ନାରୀର କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ।

'ପାଷାଣର ପ୍ରତୀକ୍ଷା' ଗଳ୍ପ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ନୀରବ ପ୍ରେମର ଆଲେଖ୍ୟ । ବିପତ୍ନୀକ ଜମିଦାର ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥିବା ନିରୁପମଙ୍କ ପ୍ରତି ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ କନ୍ୟା ହେମମାଳୀର ନୀରବ ପ୍ରେମ, ସେହି ପ୍ରେମର ନିବିଡ଼ତାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ନପାରି ନିରୁପମର ସୁଦାମ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କନ୍ୟା ଚାମେଲୀ ସହିତ ବିବାହ ଓ ମାନସିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଗଳ୍ପଟିକୁ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ କରିଛି । ନିରୁପମ ଜାଣେ, ହେମର ତ୍ୟାଗ ଓ ନାରୀତ୍ୱର ମହିମାକୁ । ଜଗତରେ କାହାରି ପ୍ରତି ହେମର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ଦ୍ୱିଧା ନାହିଁ । କାହାରି ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ତା'ର ଦାବି ନାହିଁ; ଅଛି କେବଳ ଦାନ । ସେ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ନୁହେଁ; ଦିବ୍ୟ ଦେବୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ତା'ର ପ୍ରୟୋଜନହୀନ ସେବା ଓ ପ୍ରତ୍ୟାଶାହୀନ ତ୍ୟାଗର କୌଣସି ପ୍ରତିଦାନ ନାହିଁ । ଅଥଚ ଏପରି ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତିକୁ କିଛି ନ ଜଣାଇ ନିରୁପମ ବିବାହ କରିଗଲା ଚାମେଲୀକୁ। ହେମ ଏହି ସମ୍ବାଦ ପାଇ ମଧ୍ୟ ନୀରବ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭିତରେ ଅବିଚଳିତ ହୋଇ ରହିଲା । ତା'ର ବିବାହ ଅନ୍ୟତ୍ର ଠିକ୍ କରାଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସାନଭାଇର ଯତ୍ନ ନେଇଥିବାରୁ ବିବାହ ପାଇଁ ମନାକରିଦେଲା । ତା'ର ବାପାଙ୍କର ହେଲା ମୃତ୍ୟୁ । ନିରୁପମ ସମବେଦନା ଜଣାଇବାକୁ ଚାମେଲୀ ସହିତ ଆସିଛି ହେମ ପାଖକୁ । ହେମର ବ୍ୟବହାରରେ ଚାମେଲୀ ହୋଇଛି ବିମୋହିତ । ନିରୁପମ ଚାମେଲୀ ସହିତ ଫେରିଯାଇଛି । କିଛିଦିନ ପରେ ଚାମେଲୀର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଗର୍ଭଯନ୍ତ୍ରଣା । ହେମ ଆସିଛି ତାକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ । ଚାମେଲୀ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି ମୃତ ଶିଶୁଟିଏ। ତାର ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ହେମ ତା'ର ସେବା କରିଛି। ଚାମେଲୀ ହେମର ମାତୃସୁଲଭ ବ୍ୟବହାରରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ନିଜ ହାତରୁ ତାର ବାହାଘର ମୁଦିଟି କାଢ଼ି ହେମକୁ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଛି । ଚାମେଲୀର ହୋଇଛି ମୃତ୍ୟୁ । ତା'ର ପବିତ୍ର ପ୍ରେମକୁ ନିରୁପମ ଭୁଲିପାରି ନାହିଁ । ଅପରପକ୍ଷରେ ହେମର ଦିବ୍ୟତ୍ୱ ପ୍ରତି ତା'ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଶ୍ରଦ୍ଧା । ସେ ବିବାହ କରିଛି ହେମକୁ । ଉକ୍ତ ଗଳ୍ପରେ ଅଛି ପ୍ରେମର ଚାରୁ ଚିତ୍ରଣ ଓ ନାରୀତ୍ୱର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା । ଏହି ପ୍ରେମ ଦେହ ସର୍ବସ୍ୱ ନୁହେଁ । ଦିବ୍ୟ ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ, ତ୍ୟାଗ ଓ ମମତାର ଦୀପ୍ତିମାନ୍ ।

'ସାଗରିକା', 'ବିଟ୍‌ଘର ଓ ରେଳଗାଡ଼ି', 'ଡ଼ାହାଣୀ ବୁଢ଼ୀ', 'ରଶ୍ମିରେଖା', 'ସାବିତ୍ରୀର ଦୁଃଖ', 'ପ୍ରେମିକ' ଓ 'ପାଷାଣର ପ୍ରତୀକ୍ଷା' ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ଗଳ୍ପରେ ପ୍ରେମର ଅଛି ବିଚିତ୍ର ରଙ୍ଗରସ । ଏହି ପ୍ରେମ କେଉଁଠି ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷର ଜୀବସତ୍ତାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଆକର୍ଷଣଜନିତ ପ୍ରେମ, କେଉଁଠି ଶିଳ୍ପୀର ଶିଳ୍ପ-ପ୍ରେମ ଓ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ବନ୍ଧୁ-ପ୍ରେମ, ଭ୍ରାତୃ-ପ୍ରେମ, ବାତ୍ସଲ୍ୟ-ପ୍ରେମ, ଦେଶ-ପ୍ରେମ । 'ହୃଦୟ' ଗଳ୍ପରେ ବନ୍ଧୁ-ପ୍ରେମ ଥିଲା ବେଳେ 'ଉପହାର' ଗଳ୍ପରେ ଅଛି ଭ୍ରାତୃପ୍ରେମ ଓ ପିତୃ ହୃଦୟର ବାତ୍ସଲ୍ୟ ପ୍ରେମ । ସେହିପରି 'ଡ଼ାହାଣୀ ବୁଢ଼ୀ' (୧୯୨୫) ଗଳ୍ପରେ ମଧ୍ୟ ଜନୈକା ବୃଦ୍ଧାର ପ୍ରେମର ମଧୁମୟ ସ୍ମୃତି-ଚାରଣ ବେଶ୍ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ଜର୍ଜ ଇଲିୟଟ୍‌ଙ୍କ 'ସାଇଲାସ ମାନର୍' ସହିତ ଏହି ଗଳ୍ପର ଅଛି ସାଦୃଶ୍ୟ । ପ୍ରେମ, ସ୍ମୃତି ଓ କାରୁଣ୍ୟ 'ଡାହାଣୀ ବୁଢ଼ୀ' ଗଳ୍ପକୁ କରିଦେଇଛି ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । 'ପଙ୍ଗୁ', 'ମାଂସର ବିଳାପ', 'ଆତ୍ମହତ୍ୟା', 'ପାଷାଣର ପ୍ରତୀକ୍ଷା' ଆଦି ଗଳ୍ପ ମାନବିକ ପ୍ରେମ ଓ ସମ୍ବେଦନାର ମଧ୍ୟ ସାଜିଛି ମର୍ମଲିପି ।

କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ଅଧିକାଂଶ ଗଳ୍ପ ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବତା ପଟ୍ଟଭୂମୀରେ ଆଧାରିତ । 'ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ' ଏହି ବାସ୍ତବତା ଉପରେ ରଚିତ ଏକ ଗଳ୍ପ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ 'ରାଣ୍ଡୀପୁଅ ଅନନ୍ତା' ଗଳ୍ପପରି ଏହାର ଅବେଦନ । ଗାଁର ଏକ ନିର୍ବୋଧ ନୀରିହ ବାଳକ ସଦା । ମଇଁଷି ପିଠିରେ ବସି ହାତରେ ପାଞ୍ଚଣ ଧରି ସେ ଗାଁ ସାରା ବୁଲେ । ଭଲକରି ମୁଠାଏ ସେ ଖାଇବାକୁ ପାଏ ନାହିଁ । ସେ ନିଷ୍କର୍ମା ଯୁବକ । ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ଉପହସିତ । କଥାକାର ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଅନନ୍ତା ପ୍ରତି ତା' ମାଆ ଦେବକୀର ଯେଉଁ ମମତା ଅଛି ତାହା ସଦା ଉପରେ ତା' ମାଆର ବା ପରିବାରର ନାହିଁ । ଅନନ୍ତାର ଦୁର୍ବିନୀତ ଜୀବନ ସହିତ ସଦା ଜୀବନର ସାମ୍ୟଅଛି ମାତ୍ର ଅନନ୍ତାର ଆତ୍ମ ବଳିଦାନ ସଦା ପାଖରେ ନାହିଁ । 'ଅପରାଧିନୀ' ଗଳ୍ପଟି କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କର ଏକ ସଂସ୍କାରମୂଳକ ଗଳ୍ପ । ଗାନ୍ଧିବାଦର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଆଧାରିତ ଏହି ଗଳ୍ପ ବିଧବା ବିବାହକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି । 'ମଣିମା' ଗଳ୍ପ ଅବକ୍ଷୟଗ୍ରସ୍ତ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଚରିତ୍ରର ଏକ କରୁଣ ଚିତ୍ର। ଋଣଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଏପରି ସାମନ୍ତମାନେ ନିଃସ୍ୱ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଘରର ଚାକର ପୂଜାରୀ ଓ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଥାଏ ମମତା । 'ପୁନଶ୍ଚ' ଗଳ୍ପରେ ଅଛି ଗ୍ରାମ୍ୟ ସମାଜର ଜନୈକା ସରଳ ବୃଦ୍ଧାର ମାତୃହୃଦୟର ନିବିଡ଼ ବାତ୍ସଲ୍ୟବୋଧ ଓ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗାର କରୁଣ ପରିଣତି । ବୃଦ୍ଧାର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର କଲିକତାରେ ଶ୍ରମିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ବୃଦ୍ଧା ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛି ପୁଅକୁ ବାହାଦେବ; ଘର କରିବ । ପୁଅ ପାଖକୁ ସେ ଗାଁ ଅବଧାନଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ଚିଠି ଲେଖାଉଥାଏ । ସେହି ସମୟରେ ଭାରତ ବିଭାଜନ ହେତୁ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୀବ୍ର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଂଘର୍ଷ । କଲିକତାର ମାଟି ମଣିଷର ରକ୍ତରେ ଲାଲ୍ ହୋଇଯାଉଥାଏ । ବୁଢ଼ୀ ଏକଥା ଜାଣି ନଥାଏ । ପୁଅ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ତା' ଭିତରେ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ।

ଗାଁର ରାମ ଖାଁ ସେତେବେଳେ ପହଞ୍ଚି ଅବଧାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଛି ତା' ପୁଅ କରିମ୍ କିପରି ଅଛି ସେହି ଚିଠିରେ ଲେଖି ଦେବାପାଇଁ । ଅବଧାନ 'ପୁନଶ୍ଚ' ଲେଖି କରିମ୍ କଥା ଲେଖିଦେଲେ। ବୁଢ଼ୀର ମନ ଭିତରେ ଏହି 'ପୁନଶ୍ଚ' ଶବ୍ଦଟା ସୃଷ୍ଟି କଲା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । କଲିକତାରେ ତା' ପୁଅ ସିନ୍ଧୁଆ ହେଲା ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଂଘର୍ଷର ଶିକାର। ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇ କରିମ୍ ମଧ୍ୟ ହେଲା ଶିକାର। ଏକ ପକ୍ଷରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକତାର ବିଷ ବାଷ୍ପରେ ମଣିଷମାନେ ବର୍ବର ହୋଇ ଯାଉଥିବାର ଚିତ୍ର ଏହି ଗଳ୍ପରେ ଫୁଟି ଉଠିଥିବାବେଳେ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସରଳ ନିଷ୍ପାପ ଶ୍ରମଜୀବୀ ମଣିଷର ଜାତି, ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ପାରସ୍ପରିକ ମମତା, ସାଧାରଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବୃଦ୍ଧା ନାରୀର ବାତ୍ସଲ୍ୟ ମମତା ମଧ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ଫୁଟି ଉଠିଛି, ସେହିପରି 'ମଣିମା' ଗଳ୍ପରେ ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କର ଜନୈକ ଅନାଥ ବାଳକ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଓ 'ବିଜୟ ଉତ୍ସବ' ଗଳ୍ପରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପୀଡ଼ିତ ମୁକୁନ୍ଦର ବାପା ଓ ଭଉଣୀକୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ଯାଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ ବେଶ୍ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । ସେହିପରି ଜୀବନ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସୁଖର ଧାରା ନୁହେଁ । ଏହି ଜୀବନରେ ଅଛି ଦୁଃଖ, ମୃତ୍ୟୁ, ଶୋଷଣ, ପୀଡ଼ନ, ସଂଘର୍ଷ, ଈର୍ଷା, ଘୃଣା, ହିଂସା ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ଅବିଗୁଣ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଣିଷ ଭଲପାଏ ଜୀବନକୁ । ତା'ର ଅତିନ୍ଦ୍ର ସାଧନା ପଶୁତ୍ୱରୁ ଦେବତ୍ୱକୁ, ପରାଜୟରୁ ବିଜୟକୁ ଯାତ୍ରା । ଏହି ଭାବରେ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କ 'ଶେଷ ସମ୍ବଳ' ଗଳ୍ପରେ ବୃଦ୍ଧଗଣ ଦାସର ମୃତ୍ୟୁକୁ ଖାତିର ନକରି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୀକାର ପାଠକ ହୃଦୟରେ ରେଖାପାତ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ।

ମାଂସର ବିଳାପ (୧୯୨୬) ଗଳ୍ପଟି ବିଶ୍ୱାସ ଓ ମାନବିକ ଆଦର୍ଶର ବାଙ୍ମୟରୂପ । ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଭାବାଦର୍ଶର ଏହା ମର୍ମଧ୍ୱନି । ଜମିଦାରଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଛନ୍ତି ପୋଲିସ୍ ସାହେବ ଓ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଜମିଦାର ସାହେବଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେଇଛନ୍ତି । ଇଂରାଜୀ ପୋଲିସ ସାହେବ ଶିକାର ପ୍ରିୟ । ଜମିଦାରଙ୍କ ସହିତ ସେ ନିକଟସ୍ଥ ଅରଣ୍ୟକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଶିକାର କରିବେ ଓ ବଣଭୋଜି କରିବେ । ସାଙ୍ଗରେ ଯାଇଛନ୍ତି ମାଧିଆ ଚାକର, ଖାନସମା, ବିଦେଶୀ ଗ୍ରେ ହାଉଣ୍ଡ ଡ଼ୋରା ଓ ସ୍ୱଦେଶୀ କୃଷ୍ଣସାର ଜଲି । ଜମିଦାର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଓ ହୃଦୟବାନ୍ । ଏକଦା ସେ ଗୋଟିଏ ହରିଣୀକୁ ଶିକାର କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ହରିଣୀର ଶାବକ ତ୍ରସ୍ତ ଭାବରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାଏ । ଜମିଦାର ସେହି ହରିଣ ଶାବକକୁ ଆଣି ଆଦରରେ ପାଳିଲେ । ନାଁ ତାର ଦେଲେ ଜଲି । ସେ ମଧ୍ୟ ପାଳିଥିଲେ ବିଦେଶୀ କୁକୁର ଡ଼ୋରା । ଗୋଟିଏ ହିଂସ୍ର ଓ ମାଂସାଶୀ । ଅନ୍ୟଟି ଶାକାହାରୀ ଓ ନିରୀହ । ଅଥଚ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମିତ୍ରତା । ଜମିଦାରଙ୍କ କନ୍ୟା ଭଲପାଏ ଜଲିକୁ । ଡ଼ୋରା ଓ ଜଲି ପରସ୍ପରକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ଯେ ଜଣେ ଅନ୍ୟଜଣକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଛାଡ଼ି ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଉଭୟେ ଯାଇଛନ୍ତି ଜମିଦାର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ବଣକୁ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଶିକାର ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସାହେବ ବ୍ୟସ୍ତ । ମାଂସ ନ ହେଲେ ନୈଶ ଭୋଜନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ପ୍ରସ୍ତାବଦେଲେ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପୋଷା ହରିଣୀକୁ ନୈଶ ଭୋଜନ ପାଇଁ ଦେବାଲାଗି । ମହାମାନ୍ୟ ଅତିଥିଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିନପାରି ଜମିଦାର ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଜଲିକୁ ନିଆଗଲା ବଧ୍ୟ ଭୂମିକୁ । ତାର ଗୋଡ଼କୁ ବାନ୍ଧି ଦିଆଗଲା । ସାହେବ ଶାଣିତ ଛୁରୀ ହସ୍ତରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଲେ ହରିଣୀ ପାଖକୁ । ଜଲି କରୁଣ ଭାବରେ ଚାହିଁଲା ତାର ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ । ମାତ୍ର ଜମିଦାର କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୂଢ଼ । କୁକୁର ଡ଼ୋରା ଏଥର ସମ୍ଭାଳି ହୋଇ ରହିପାରିଲାନାହିଁ । ମାଧିଆ ଚାକରକୁ ଝିଙ୍କିଦେଇ ଚାଲିଯାଇ ଆକ୍ରମଣ କରିଛି ସାହେବକୁ ଓ ଖାନସମାକୁ । ସାହେବ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ପୁଣି ଜମିଦାରଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଶକ୍ତ ଭାବରେ ମାଧିଆ ବାନ୍ଧିଦେଲା ଡୋରାକୁ । ସାହେବ ବଧ କଲେ ହିରଣୀକୁ । ତାର ମରଣ କାଳୀନ ଶେଷ ବିଳାପ ଧ୍ୱନି ଦୋହଲାଇ ଦେଲା ଜମିଦାରଙ୍କ ମର୍ମସ୍ଥଳକୁ । ଜଲିର ମାଂସରନ୍ଧା ହେଲା । ବଡ଼ ତୃପ୍ତିରେ ସାହେବ ଆହାର କଲେ । ଜମିଦାର ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଖଣ୍ଡେ ମାଂସ ପାଟିକୁ ନେଲେ ମାତ୍ର, ତାହା ତାଙ୍କ ଗଳାରେ ଯେମିତି ଅଟକି ରହିଲା । ସେ ଆଉ ଖାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଡୋରା କିନ୍ତୁ ସେହି ମାଂସକୁ ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କଲାନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଫେରିଆସିଲେ ଉଆସକୁ । ଅତିଥି ବିଦାୟ ନେଇଗଲେ । ଡ଼ୋରା କୌଶଳକ୍ରମେ ଖସିଯାଇ ସେହି ବଣକୁ ପଳାଇଗଲା । ବିଳାପ ଧ୍ୱନିକରି ଖୋଜିଲା ତାର ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ଜଲିକୁ । ଜମିଦାରଙ୍କ କନ୍ୟା ପଚାରିଲା ବାପାଙ୍କୁ – 'ଜଲି କାହିଁ' ? ଏଥର ଜମିଦାରଙ୍କର ଦେଖାଦେଲା ଭାବାନ୍ତର । ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଅନୁତାପ । ଡ଼ୋରାର ପାଦତଳେ ପଡ଼ି କ୍ଷମା ମାଗିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ । ସେ ଭାବିଲେ "ଛିଃ ଛିଃ; ସଂସାରଟାରେ କ'ଣ କେବଳ ସବଳ ଦୁର୍ବଳକୁ ଅଧୀନ ରଖି, ଆତ୍ମସାତ୍ କରି, ଉଦରସାତ୍ କରି, ଜୀବନଧାରଣ କରିବାକୁ, ଜାତ ହୋଇଛି । ଜଣେ ବଞ୍ଚିବ ବୋଲି ଆଉ ଜଣକର ମୃତ୍ୟୁ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ବିଶ୍ୱଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବସିଛି ଏହାର ଯୁକ୍ତି କ'ଣ ନା, ସେ ସବୁ ଜୀବଠାରୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଓ ବିବେକବାନ୍ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୫୩) ଜମିଦାରଙ୍କ ଏହି ଆତ୍ମ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । ଦୁର୍ବଳ ଓ ଅସହାୟ ଉପରେ ସବଳ ଓ ସମର୍ଥମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର, ଶୋଷଣ ଓ ପୀଡ଼ନକୁ ଲେଖକ ବରଦାସ୍ତ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ମଣିଷ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୀବ ହୋଇ ପଶୁଠାରୁ ଯେ ହୀନ ହୋଇଯାଉଛି, ତାହା ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥା ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ଜଲିର ମାଂସ ଭକ୍ଷଣ କରିଥିବାରୁ ସେ ଅନୁତାପ କରି କହିଛନ୍ତି – "ସେ ଗଳା ଯଦି ଚିରଦିନ ପାଇଁ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ଜିହ୍ୱା ଯଦି ଅବଶ ହୋଇ ଛିନ୍ନ ହୋଇପଡ଼େ, ତେବେ ତାଙ୍କର ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଯାତନାର ଟିକିଏ ଅବା ଉପଶମ ହୋଇପାରନ୍ତା !" (ପୃଷ୍ଠା-୫୩) ଏଥର ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ନୂତନ ମଣିଷର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଛି । ସେହି ମଣିଷ ଆଉ ଉପଭୋଗୀ ମଣିଷ ନୁହେଁ, ଆତ୍ମହରା

ଅହଂକାରୀ ନୁହେଁ, ଇଂରେଜୀ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରଭାବିତ ବସ୍ତୁବାଦୀ ମଣିଷ ନୁହେଁ । ସେ ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି ଭିନ୍ନ ମଣିଷ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । କରୁଣା ଓ ଅହିଂସା ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଛି । ସାହେବଙ୍କ ଲାଗି ନିର୍ମିତ ଅତିଥିଶାଳା ସାଧାରଣ ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାନ୍ଥଶାଳାରେ ହୋଇଛି ରୂପାନ୍ତରିତ । ତାଙ୍କ ଜମିଦାରୀ ଇଲାକା ମଧ୍ୟରେ ମୃଗ ଓ ପଶୁବଦ୍ଧ ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ଉଆସକୁ ମଧ୍ୟ ଆମିଷ ପ୍ରବେଶ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ଏହି ଗଳ୍ପଟି ପ୍ରକୃତରେ ମଣିଷର ମୁକ୍ତିପାଇଁ ବିଳାପ । ହିଂସା ଉପରେ ଅହିଂସାର, ନିର୍ମମତା ଉପରେ କରୁଣାର, ଉପଭୋଗ ଉପରେ ତ୍ୟାଗର, ଅମଣିଷ ପଣିଆ ଉପରେ ମଣିଷ ପଣିଆର ବିଜୟ ହିଁ ଏହା ଅନ୍ତର୍ଧ୍ୱନି ।

‘ସାପୁଆ’ ଗଳ୍ପ ନିମ୍ନଜାତି ଓ ନିମ୍ନବର୍ଗ ମଣିଷର ସ୍ୱାଭିମାନ, ସ୍ୱଜାତି-ପ୍ରୀତି, ବନ୍ଧୁବତ୍ସଳତା ଓ ନିର୍ଭୀକତାର ଏକ ମାର୍ମିକ ଆଲେଖ୍ୟ । ପଟିଆ ଅଞ୍ଚଳର ଜନୈକ ସାପୁଆ ମଦନ ବେହେରା ଭିତରେ ଜାତିଭାଇ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ସ୍ୱାଭିମାନ, ତ୍ୟାଗ, ସମ୍ବେଦନା ଓ ବିଶାଳ ହୃଦୟବତ୍ତାର ପରିଚୟ । ଚୁଟ୍‌କୀରେ ସେ ଉଡ଼େଇ ଦେଇଛି ସମାଜର ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ, ବଡ଼ଲୋକ ଓ ପାଠୁଆମାନଙ୍କୁ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସମୟରେ ସମାଜର ନିମ୍ନବର୍ଗର ମଣିଷ ମଥା ଟେକି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଶୋଷଣକୁ ସେ ମୁଣ୍ଡପାତି ସହି ନେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କ ସମୟକୁ ସେହି ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ଗାନ୍ଧିବାଦ ଓ ମାର୍କସବାଦ ପ୍ରଭାବରେ ନିମ୍ନ ବର୍ଗ ମଣିଷର ହୋଇଛି ଆତ୍ମ ଜାଗରଣ । ସେ ପ୍ରତିବାଦ କରିଛି । ମଦନ ବେହେରା ସେହି ମଣିଷର ପ୍ରତିନିଧି ଓ ସମୟର ବୈପ୍ଳବିକ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି । ସେହିପରି ‘ପଙ୍ଗୁ’ ଗଳ୍ପରେ ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନା ଓ ସହାନୁଭୂତି ହୋଇଛି ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ । ଗାଁର ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରରେ ପଙ୍ଗୁ ସନ୍ତାନଟିଏ ହୋଇଛି ଯାବତୀୟ ଅନର୍ଥର କାରଣ । ବାପା, ମାଆ, ଭାଇ, ଭାଉଜ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଙ୍ଗୁପ୍ରତି ଅସହିଷ୍ଣୁ । ସେ ଯାହାକଲେ ମଧ୍ୟ ଦୋଷାବହ ବିବେଚିତ ହୋଇଛି । ନିର୍ମମ ମାଡ଼ ଖାଇଚି । ଏପରିକି ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଯାଏନାହିଁ । ପଙ୍ଗୁ ଯୁବକଟି ନିର୍ବିକାର ପାଲଟିଛି । ମଣିଷ ଠାରୁ ସେ ପାଇନାହିଁ ସ୍ନେହ ଓ ସହାନୁଭୂତି । ତେଣୁ ସେ ଆପଣାର କରିନିଏ କଣା କୁତୀ ଓ ଛୋଟୀ ବିଲେଇକୁ । ଏଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେ ଗାଳିଖାଏ, ମାଡ଼ ଖାଏ । ତଥାପି ତା’ର ସେହି ପ୍ରାଣୀ ଦୁଇଟି ସହିତ ମୈତ୍ରୀ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ରହେ । ଘରର ସବାସାନ ପୁଅ ବିବାହ କରେ । ମାତ୍ର ସେ ରହେ ବିଦେଶରେ । ଘରେ ତା’ର ସ୍ତ୍ରୀ । ପଙ୍ଗୁ ପ୍ରତି ତାର ପ୍ରକାଶ ପାଏ ଅନାବିଳ ସ୍ନେହ । ସେ ତାକୁ ଗୁଣ୍ଡାଏ ଭଲକରି ଖାଇବାକୁ ଦେଇଛି । ପଙ୍ଗୁକୁ ମାଡ଼ମାରି ଘରୁ ବାହାର କରିଦିଆଯାଇଛି । ତା ସଙ୍ଗେ ସାନବୋହୂ ମଧ୍ୟ ଘରୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ଘରର ମର୍ଯ୍ୟଦା ଜଗି ପଙ୍ଗୁକୁ ପୁନର୍ବାର ଘରକୁ ଅଣାଗଲା, ମାତ୍ର ସେ ବର୍ଷା ମୁଖର ପରିବେଶରେ ଘରୁ ବାହାରି ଯାଇଛି ତା’ର କଣା କୁତୀ ସହିତ । ବାଟରେ ପୋଖରୀ ଭିତରେ ବଣି ଚଢ଼େଇଟିଏ ପଡ଼ିଥିବା ଦେଖି ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ପଙ୍ଗୁ ପାଣିଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । କଣା କୁତୀ ମଧ୍ୟ ତା’ ସହିତ ପହଁରି ପହଁରି ଯାଇଛି । ପୋଖରୀ ଭିତରେ ପଙ୍ଗୁ, କଣାକୁତୀ ଓ ବଣି ଚଢ଼େଇ ସମେସ୍ତ ସଲିଳ ସମାଧି ପାଲଟିଛନ୍ତି । ଘରେ ସାନ ବୋହୂ ଛୋଟୀ ବିଲେଇକୁ ଧରି ନୀରବରେ ଗଡ଼ାଇଛି ଲୁହ । ଏହି ଗଳ୍ପରେ ମଣିଷର ନିର୍ମମତା, ନିଷ୍ଠୁରତା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଏକପକ୍ଷରେ ଯେପରି ରହିଛି, ସେହିପରି ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ରହିଛି ତ୍ୟାଗ, କରୁଣା ଓ ସହାନୁଭୂତିର ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଚିତ୍ର । ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକ କାହାଣୀର ଭିତ୍ତଭୂମିରେ ଏହି ଗଳ୍ପଟି ଗଢ଼ିଉଠି ମଣିଷ ଓ ମାନବେତର ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଇଛି ଗଭୀର ସଂପ୍ରୀତି ।

‘ପ୍ରେମିକ’ ଗଳ୍ପରେ ବୃଦ୍ଧ ଶିଳ୍ପୀର ନିଃସଙ୍ଗ ଜୀବନ ଓ ଜଡ଼ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ ମଧ୍ୟଦେଇ ଆପଣାର ପାରିବାରିକ ସଂପର୍କ ପରିକଳ୍ପନା, ଅବଶେଷରେ ଶିଶୁ କଳିକା ସହିତ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ମମତାପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂପର୍କ ବାସ୍ତବିକ ହୃଦୟକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥାଏ । ‘ସାଗରିକା’ ଗଳ୍ପ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ପ୍ରେମ ଭାବନାର ଏକ କାବ୍ୟିକ ପରିପ୍ରକାଶ । ‘ମୋ କଥାଟି ସରି ନାହିଁ’ ଗଳ୍ପ ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହ୍ୟ, ପରମ୍ପରା ଓ ଶିଳ୍ପ-ଚାତୁର୍ଯ୍ୟର ଏକ ଚାରୁ-ଆଲେଖ୍ୟ ।

ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ପର୍ବରେ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଗଳ୍ପକାର । ଗ୍ରାମ-ଓଡ଼ିଶା ତାଙ୍କ କଥା-ସାହିତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରାଣସ୍ରୋତ । ନିମ୍ନବର୍ଗ ମଣିଷ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଣବୀଜ । ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନା ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପର କେନ୍ଦ୍ରଭାବ । ସେହି ଭାବକୁ ନେଇ କଥାବସ୍ତୁ, ପରିବେଶ ଓ ଚରିତ୍ର ପରିକଳ୍ପିତ । ତେଣୁ ଗଳ୍ପ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଧାନ । ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଗୌଣ । ବାସ୍ତବତା ଉପରେ ଆଦର୍ଶ ହୋଇଛି ସବାର । ତଥାପି ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପ ଫକୀରମୋହନୀୟ ଦୀର୍ଘ ବର୍ଣ୍ଣନା ନୁହେଁ । ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି; ତାହା କିନ୍ତୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସୀମିତ । ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିବେଶର ଦୁଃଖୀ, ଆର୍ତ୍ତ, ଅସହାୟ ନରନାରୀ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ-ବୃତ୍ତରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ନେଇଛନ୍ତି । ସେହିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରୁ ଝରି ଆସିଛି ଗଭୀର ସହାନୁଭୂତି ଓ ସମ୍ବେଦନା । ଏହି ସହାନୁଭୂତି ବସ୍ତୁବାଦର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନୁହେଁ; ଭାବବାଦୀ ଚିନ୍ତନ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ତଥାପି ଏହା ମଣିଷକୁ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ହେବାପାଇଁ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଅଛି । ‘ସାପୁଆ’ ଗଳ୍ପର ମଦନ ବେହେରା ବା ‘ପଙ୍ଗୁ’ ଗଳ୍ପର ସାନବୋହୂ ଅଥବା ‘ଜୟହିନ୍ଦ୍’ ଗଳ୍ପର ନୂପୁରୀ ଏହି ସଚେତନତାର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିଭୂ । ନାରୀ-ମୁକ୍ତି ଓ ନାରୀ-ସ୍ୱାଭିମାନ ଯେପରି ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି ସେହିପରି ନାରୀର ପ୍ରେମ, ତ୍ୟାଗ ଓ

ସହିଷ୍ଣୁତା ମଧ୍ୟ ପାଠକୀୟ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥାଏ । 'ଦ୍ୱିତୀୟା-ଚାନ୍ଦ' ଗଳ୍ପରେ ଚାନ୍ଦ ବା 'ଧୂଳି' ଗଳ୍ପର ଧୂଳି ନାରୀ-ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ସ୍ୱାଭିମାନର ମୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରତୀକ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଗେହ୍ଲେଇ ଯେମିତି ନୂଆ ରୂପରେ ଧୂଳି ଭିତରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଯାଇଛି । ବଧୂ ହତ୍ୟା ଓ ବଧୂ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଯୁଗରେ ଚାନ୍ଦ ଯେମିତି ଏକ ଚେତାବନୀ । ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର କୃଷକ, ଶ୍ରମିକ ଓ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଯେମିତି ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପ-ବୃତ୍ତରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ଜମିଦାର, ମହାଜନ, ବଡ଼ଲୋକ, ଭୂମ୍ୟାଧିକାରୀ, ଓକିଲ ଓ ଉପଭୋଗୀ ମଣିଷମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିବେଶରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । କେହି ହୁଏତ ହୋଇଛି ଉଦାର, ଅନ୍ୟ କେହି ହୋଇଛି ନିର୍ମମ, ଲମ୍ପଟ ଓ ଶୋଷକ । ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଓ କାଳିମାଟି ଯାତ୍ରୀ ଶ୍ରମିକର ଦୁଃଖ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ମହାଯୁଦ୍ଧ ଜନିତ ସାଧାରଣ ନରନାରୀଙ୍କ ଅସହାୟତା, ସାମାଜିକ କୁସଂସ୍କାରଜନିତ ବେଦନାମୟ ପରିବେଶ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଂଘର୍ଷର କରୁଣ ପରିଣତି ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ବିଷୟ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପ ଜଗତରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ସାମାଜିକ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ତାଙ୍କ ସ୍ରଷ୍ଟା-ମାନସର ସ୍ୱପ୍ନ ମଣିଷର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭିତ୍ତିରେ ହିଂସା ଉପରେ ଅହିଂସାର ବିଜୟ ଓ ଶୋଷଣମୁକ୍ତ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବହୁଭାବରେ କରିଛି ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଛି ମଣିଷର ଉତ୍ତରଣ । ସେ ମଧ୍ୟ ନେତାଜୀ ସୁଭାଷ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିବେଦନ କରିଅଛନ୍ତି 'ଜୟହିନ୍ଦ୍' ପରି ଗଳ୍ପରେ । ମାର୍କସଙ୍କ ଐତିହାସିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାତ୍ମକ ବସ୍ତୁବାଦ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ । ସେ ଚାହିଁଛନ୍ତି ମଣିଷର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଶୋଷଣମୁକ୍ତ ସମାଜ । ମାତ୍ର ତାହା ମାର୍କସବାଦ ଭିତ୍ତିରେ ନହୋଇ ଗାନ୍ଧିବାଦ ଭିତ୍ତିରେ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ତାଙ୍କର ମତ । ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କ ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଅବିହିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ନଗ୍ନ ଯୌବନତାକୁ ସେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶୟ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଯୌନ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯାଇଛି ଦିବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମରେ । କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କ ଗଳ୍ପ କାହାଣୀଧର୍ମୀ । ତେବେ ଏହା ଅଯଥା ବର୍ଣ୍ଣନା ବହୁଳ ନୁହେଁ । କାହାଣୀ ଭିତରେ ଅଛି ଚରିତ୍ରର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗତିଶୀଳତା ଓ ତାହାରି ମଧ୍ୟଦେଇ ଜୀବନ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ । ଜୀବନ-ବଞ୍ଚିବା ଓ ହୃଦୟ-ଖୋଜିବା ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପର ମର୍ମବାଣୀ । କଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ଗଳ୍ପ-ଜଗତରେ ମଣିଷମାନେ ଆମ ପରିଚିତ ଗ୍ରାମ-ଓଡ଼ିଶାର ମଣିଷ। ସେହି ମଣିଷମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ମାନବିକ ଭାବ-ବଳୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ଭାବ-ଜଗତକୁ ଆଣିବା ହିଁ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କ ଶୈଳ୍ପିକ ସିଦ୍ଧି ଓ ସ୍ୱାକ୍ଷର ।

❖ ❖ ❖